

In Memoriam Antti Kuusterä 1945–2022

Sakari Heikkinen ja Juha Tarkka

Suomalainen taloushistorian tutkimus menetti yllättäen yhden kiistattomista johtohahmoistaan, kun dosentti Antti Kuusterä kuoli tapaturmaisesti veneillessään 21.7.2022. Hän oli 76-vuotias, syntynyt Hämeenlinnassa 22.9.1945 kauppiasperheeseen.

Kirjoitettuaan ylioppilaaksi Hämeenlinnan lyseosta vuonna 1965 Antti Kuusterä opiskeli Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa, jossa hän otti pääaineekseen talous- ja sosiaalhistorian. Hän aloitti tutkijauransa talous- ja sosiaalhistorian laitoksen assistenttina 1970-luvun puolivälissä.

Rahoitusmarkkinoiden historiasta muodostui jo varhain Kuusterän erikoisala. Hänen pro gradu -työnsä (1975) aiheena oli valtion rahastojen antolainaus 1859–1874. Lisensiaattityössään (1984) hän pidensi tarkasteluhorisonttia vuoteen 1900 ja siitä vielä vuoteen 1913 väitöskirjassaan *Valtion sijoitustoiminta pääomamarkkinoiden murroksessa 1859–1913* (1989). Kuusterä

kuvaa työssään myös valtion lukuisiin rahastoihin hajautunutta tilijärjestelmää, jonka vuoksi jo pohjatilastojen kokoaminen oli suuri työ.

Kuusterän työskennellessä talous- ja sosiaalhistorian laitoksella sen tutkimus keskittyi Suomen taloudelliseen kasvuun 1800-luvun jälkipuoliskolla. Laitoksen todellinen suurhanke 1970-luvulla oli kolmiosainen ensimmäinen kokonaisuus Suomen taloushistoriasta. Antti oli tärkeässä roolissa mukana

toimittamassa teoksen toista osaa (1982).

Väitöskirjansa jälkeen Kuusterä teki tutkimusta yliopiston ulkopuolella monissa, useimmiten pankkihistoriallisissa tutkimusprojekteissa. Jo assistenttivuosinaan hän oli kirjoittanut asuntohypoteekkipankin historian *Suomen asuntohypoteekkipankki 1927–1979* (1980). Ensimmäinen suurtyö oli kuitenkin säästöpankkiryhmän historia.

VTT Sakari Heikkinen (sakari.heikkinen@helsinki.fi) on Helsingin yliopiston taloushistorian emeritusprofessori. VTT Juha Tarkka (juha.tarkka@hotmail.com) on Kansantaloudellisen aikakauskirjan päätoimittaja. Molemmat ovat Antti Kuusterän pitkäaikaisia työtovereita ja ystäviä.

Tavanomaisena, toki erittäin laajana yritys-historiatutkimuksena vuonna 1989 alkanut projekti muuttui dramaattisesti, kun pankkikriisi puhkesi ja Suomen Pankki otti Säästöpankkien Keskus-Osake-Pankin Skopin haltuunsa. Kun historiateos *Aate ja raba. Säästöpankit suomalaisessa yhteiskunnassa 1822–1994* ilmestyi vuonna 1995, oli aiemmin mahtava säästöpankkiryhmä jo kutistunut hyvin pieneksi.

Säästöpankkihistoria on laaja teos, joka kattaa 172 vuoden mittaisen ajanjakson. Tutkimuksen kiinnostavimmaksi osaksi – niin tekijälle kuin lukijoille – muodostui epäilemättä pankkikriisiin johtaneen kehityksen kuvaus. Pankkitarkastusviraston pitkäaikainen johtaja Jussi Linnamo arvioi kirjan tämän lehden palstoilla ja kirjoitti, että historiankirjoittajasta tuli ”vuosina 1990–94 lähes osallistuva rintamakirjeenvaihtaja”. Kirjan ansiot eivät kuitenkaan rajoituneet pankkikriisiin johtaneen kehityksen kuvaamiseen, Linnamo korosti, vaan teos oli merkittävä kuvatessaan ”Suomen rahalaitoshistorian kokonaan uudella tavalla” reaalityön kehityslinjoja vasten. Kuusterä ”on nyt Suomen rahoitushistorian kiistaton mestarismies”, päätti Linnamo arvostelunsa (KAK 1/1996).

Säästöpankkiryhmän historiaa kirjoittaessaan Kuusterä oli nähnyt läheltä Suomen pankkikriisin, joka puolestaan oli 1990-luvun laman keskeisiä syitä. Tämä kokemus teki hänestä erittäin sopivan henkilön Sitran rahoittamaan hankkeeseen, jossa haastateltiin n. 70 keskeistä päättäjää ja asiantuntijaa Suomen talouskriisin taustoista ja syistä. Toinen haastattelija oli Martti Nyberg. Hanketta ja sen tuloksena syntyneitä ainoalaatuista aikalauskertomusten kokonaisuutta haastattelijat esittelivät Kansantaloudellisessa aikakauskirjassa (Antti Kuusterä ja Martti Nyberg: Sitran talouspolitiikan tietopankkiprojekti, KAK 4/1997).

Säästöpankkihistorian sivuhaarana syntyi Lammin säästöpankin historia (*Oman tiensä kulkija. Lammin säästöpankin 120 vuotta*, 1997). Kooltaan pieni, mutta anniltaan merkittävä ja Kuusterälle mieluinen työ oli Helsingin rahamarkkinakeskuksen historia (*Pelissäännöt. Helsingin rahamarkkinakeskuksen lyhyt historia*, 1998). Kuusterä oli myös mukana kirjoittamassa englanninkielisenä ilmestynyttä kokonaisuutena suomalaisten taloustieteen oppihistoriasta autonomian aikana yhdessä Sakari Heikkisen, Visa Heinosen ja Jukka Pekkarisen kanssa (*The History of Finnish Economic Thought 1809–1917*, 2000).

Kuusterän seuraava laajempi tutkimushanke oli vuonna 1998 aloitettu osuuspankkitoiminnan satavuotishistoria. Temaattisesti jäsenelty historiateos *Läbellä ihmistä. Osuuspankkitoiminta 100 vuotta* ilmestyi vuonna 2002. Jussi Linnamo otsikoi tässä lehdessä ilmestyneen arvostelunsa (KAK 3/2002) ”stakeholderin selvitysmistarinaksi” ja nimesi Kuusterän maamme johtavaksi pankkihistorian tutkijaksi. Linnamo nosti teoksen, samoin kuin aiemman säästöpankkihistoriankin, suurimmaksi ansioksi sen, että se toi esiin hallinnan ja ohjausmenetelmien (*governance*) merkityksen.

Linnamo osui tässä naulan kantaan. Antti Kuusterän tutkimustyö perustui sitkeään ja perusteelliseen arkistotyöhön ja lähdekritiikkiin. Hän ei hakenut kirjoituksissaan sellaista lennokkuutta, joka perustuisi tarinoinhin sankareiden tai epäonnistujien yksilösuorituksista, vaan etsi tiedemiehenä rakenteellisia ja analyyttisiä selityksiä historiallisiin tapahtumiin ja instituutioiden toimintaan. Populaariksi tietokirjailijaksi hän ei edes pyrkinyt.

Osuuspankkihistorian jälkeen oli vuorossa pari pankkihistorian ulkopuolelle ulottunutta hanketta. Toinen oli Partek-yhtiön historia

(*Suuryritys ja sen muodonmuutos. Partekin sata-vuotinen historia*, 2002), jonka päätoimittaja Kuusterä oli. Toinen oli Yrjö Jahnssoonin säätiön historia (*Kivitalot tieteen tukena. Yrjö Jahnssoonin säätiö 1954–2004*, 2004), jonka jälkityönä syntyi vuosikymmen myöhemmin kirjanen säätiön roolista suomalaisen taloustieteen tukijana ja modernisoijana (*Tarina taloustieteen kansainvälistymisestä*, 2014).

Kuusterä erikoistui uransa aikana pankki-historiallisiin järkäleisiin, ja niistä isoimmaksi muodostui hänen yhdessä Juha Tarkan kanssa kirjoittamansa kaksiosainen Suomen Pankin 200-vuotishistoria (*Keisarin kassasta keskuspankiksi*, 2011, sekä *Parlamentin pankki*, 2012). Näissä teoksissa kirjoittajat asettivat keskuspankin toiminnan ja sen rahapolitiikan laajempaan yhteyteensä Suomen taloudellisessa kehityksessä ja poliittisissa tapahtumissa. Suomen Pankin keskeisen yhteiskunnallisen aseman vuoksi teokset avaavat laajan näköalan Suomen 1800- ja 1900-lukujen talous- ja poliittiseen historiaan kokonaisuudessaan.

Kuusterä jatkoi tutkimustyötä vielä eläkkeellä ollessaan. Viime keväänä valmistui jatko-osa osuuspankkien historiaan (<https://historia.op.fi/>) ja tänä syksynä ilmestyi yhdessä Sakari Heikkisen ja Seppo Tiihosen kanssa kirjoitettu elämäkerta Risto Rytistä talousvaikuttajana – *Kylmästi laskeva mies. Talousvaikuttaja Risto Rytin elämä* (2022).

Antti Kuusterä teki pääosan tutkijaurastaan yliopiston ulkopuolella, mutta piti koko ajan tiivistä yhteyttä akateemiseen maailmaan. Helsingin yliopiston dosenttina hän antoi tärkeän panoksen moniin tutkimushankkeisiin ja toimi opettajana sekä opinnäytteiden ohjaajana. Hän piti taloushistorian kursseja monena vuonna myös Turun ja Vaasan yliopistoissa.

Istumatyön vastapainona Antilla oli fyysisestä kunnosta huolehtiminen sulkapallokentällä ja kuntosalilla sekä puukäsityöt. Hänen harrastuksistaan rakkain oli kuitenkin jo nuoruudessa Vanajavedellä alkanut veneily. Kollegat ja ystävät muistavat Antti Kuusterän lämminhenkisenä keskustelukumppanina ja huumorintajuisena työtoverina, joka jakoi auliisti asiantuntemustaan. □